

Borysenko O. M. Psychological and pedagogical principles of building a positive attitude to parents of children with autism

The basic psychological and pedagogical principles of building a positive attitude to parents of children with autism. The features of parents and family functioning autistic children are analyzed. Noted that there are some big problems associated with this disorder development: the question of diagnosis, early detection of autistic children, added to their effective remedial developmental and educational programs.

Today in Ukraine is redefining the paradigm of teaching and education of children with autistic spectrum disorders. A positive can be considered something that autistic children have begun to acknowledge in the educational space of the state as a separate category, which requires a specially developed approaches to learning, development and socialization. Current affairs – development of methodological, methodical and organizational implementation of optimum teaching and developing a process for the children of this category.

Most of the projects that explore the existence of families carrying children, pointing to stress situations related to the upbringing of a child. Studies show that the day will most likely resolve the disorders and TIS is gaining popularity the idea of division funds to aid in training and treatment of such children on the basis of their real needs. More and more people with common complex disorders are able to survive thanks to the best medical care. But the basic care of a child with autism falls on the family. Training «Forming a positive attitude of parents to children with autism» is aimed at helping parents to contribute to overcoming the isolation of families, to support the family and its individual members, emotionally support them, help to overcome anxiety.

Key words: *children with autism, parenting, correctional and developmental program, training activities, the therapeutic process, the individuality of the child.*

Стаття надійшла 29 травня 2014 року

УДК 159.9+377+378

Ю. Ц. Жидецький

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ
ФОРМУВАННЯ ДИВЕРГЕНТНОГО МИСЛЕННЯ
У СТУДЕНТІВ**

Розкрито проблеми розвитку вищої освіти в умовах «інтегрованої революції». Проаналізовано сучасні проблеми розвитку дивергентного мислення у студентів. Запропоновано основні засади формування освітнього середовища вищого навчального закладу для розвитку у студентів дивергентно-го мислення.

Ключові слова: *дивергентне мислення, нелінійність, розвиток уявлен-ня, зворотний зв'язок, свобода, освітнє середовище.*

Постановка проблеми. Ми є свідками стрімкого переходу людства до четвертої індустріальної революції. Сьогодні за допомогою Інтернету відбувається нова індустріальна революція, яку називають «інтегрованою», або використовують інший ефективний термін «індустріальна революція 4.0», що вказує на перехід людства до іншої епохи розвитку. Інтегрована революція ґрунтується на тому, що різноманітні аспекти життя людини дедалі гармонійніше узгоджують свою діяльність за допомогою Інтернету. Нова промислова революція вимагає змін у головах людей, а відповідно і в оновленні навчального процесу. Важливо, щоб сучасні фахівці були відкриті новим рішенням, проявляли далекоглядність, не боялися експериментувати та здійснювати вольові, відповідальні рішення.

Проте система вищої освіти не завжди адекватно реагує на динамічні потреби суспільства. Щороку зростає кількість молоді, яка втрачає віру в ефективність навчання у вищих навчальних закладах. Статистичне агентство з вищої освіти Великобританії зазначило, що майже 9% студентів, які навчаються на бакалавраті, покидають вищі навчальні заклади, не завершивши у них навчання. У Японії 11% студентів покидають вищі недоучившись. Ці дані підтверджує статистика Організації економічного співробітництва і розвитку за останні п'ять років.

Основною причиною цього явища є розрив між діяльністю вищих навчальних закладів і соціально-економічними потребами сучасної молоді. У світі зростає недовіра до вищої освіти. Певною мірою на цей процес вплинув виступ Стіва Джобса перед студентами Стенфордського університету. Його промову переглянуто в YouTube майже 18 млн. разів. Основна проблема вищої освіти у тому, що вона і надалі ґрунтується на старих механізмах управління, які у сучасних умовах припинили бути ефективними. Класична система освіти відповідає потребам індустріального суспільства. Вищі навчальні заклади надають належну енциклопедичну освіту, формують покоління людей, готових сприймати інформацію – без довершення, істину – без сумніву, добробут – без звершень. Педагогічна діяльність ґрунтується на знаннеорієнтованій, сцієнтистсько-технократичній концепції. Система управління вищою освітою відповідає лінійному мисленню, відповідно до вимог обслуговування індустріального суспільства. Лінійному мисленню зорієнтована система організації навчання: групи студентів формуються за спеціальностями та формами підготовки, а навчальні заняття жорстко регламентовані дзвінками.

На думку відомого вченого Кена Робінсона, нова модель сучасної освіти розпочнеться з відмови від лінійного мислення на користь

дивергентного, коли людина буде здатна бачити декілька шляхів вирішення проблеми або сприймати проблему шляхом її вирішення [5]. Дивергентне мислення розглядається як складний багатоплановий процес, що охоплює різні параметри психічного відображення прийому та переробки інформації. Таке мислення дозволяє обумовити виникнення значної кількості різноманітних оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності. Вважається, що один із основних критеріїв дивергентного мислення – інтелектуально-дослідницька активність, яка виступає як активність в обумовленні нових питань і проблем, і яка стає фактором творчого розвитку студентів.

Стан дослідження. Проблеми дивергентного мислення вивчали Е. Торранс, Д. Гілфорд, К. Тейлор, Г. Грубер, які зазначали, що така форма мислення розвиває дослідницький інтерес, спрямовує на пошук нових форм діяльності та формує розумові навички вищого рівня. Крім цього, дивергентність активізує здатність оцінювати, порівнювати, будувати гіпотези, аналізувати і класифікувати отриманий матеріал. Набуті навички інтелектуального пошуку необхідні для вирішення широкого кола проблем із різних сфер життя. У дослідженнях Т. В. Доржієва, Б. С. Касумової, І. В. Коробової, О. В. Коточігова, І. Г. Кочеткова, В. Ф. Лугової, І. А. Майданник, Н. В. Малухіна, Е. Л. Солдатова, І. О. Сорокіна, Н. А. Тюрміної, Д. С. Хомякова, І. І. Шеломенцевої, А. В. Челнокова, Н. В. Яковлевої та інших учених дивергентне мислення розкривається в основному через такі характеристики, як швидкість, гнучкість, розробленість, продуктивність, оригінальність, і використовується в основному як діагностичний критерій креативності.

Емпіричні дослідження дивергентного мислення з обдарованою шкільною молоддю здійснювали А. М. Матюшкін, В. Н. Келасєв. В основному вони використовуються в роботі завдання в скорочених формах, коли ж креативні завдання слугують логічним введенням для удосконалення процесів розвитку дивергентного мислення студентів. Дослідження дивергентного мислення як системної психолого-педагогічної проблеми розвитку сучасної вищої освіти в цілому не набуло відображення у науковій літературі.

Вивчення проблеми дивергентного мислення засвідчило, що основний напрям психологічних досліджень у цій галузі стосується виявлення закономірностей продуктивної розумової діяльності людини і їх використанню на практиці та навчанні. У сфері педагогічних пошуків ця проблема розпочала розвиватися в розробці спеціальних дидактичних засобів управління розумовою діяльністю учнів і умов, що могли б забезпечити високий розвиток їхнього інтелекту. Проте

дотепер проблемі формування саме дивергентного мислення у процесі професійної підготовки фахівців різного профілю приділяється мало уваги.

Метою статті є узагальнення і доповнення наукової інформації про дивергентне мислення та формування основних засад освітнього середовища вищого навчального закладу для розвитку у студентів дивергентного мислення.

Виклад основних положень. У XXI столітті метою сучасної психології та педагогіки є не загальний розвиток молоді, а розкриття творчого потенціалу кожної конкретної людини. І цьому гідно можуть слугувати методи навчання, що розвивають дивергентне мислення. Як засвідчує аналіз педагогічного досвіду, розробка і впровадження креативних завдань у практику вищих навчальних закладів не мають системного характеру. Однак у практиці такі завдання застосовуються у скорочених формах, креативні ж завдання слугують логічним введенням для удосконалення процесів розвитку дивергентного мислення студентів.

Під завданням дивергентного типу мислення розуміють завдання різноманітних спрямувань, які допускають існування кількох, точніше – багатьох правильних рішень. Зазначимо, що такі завдання, коли умова одна, а можливих шляхів з'ясування – безліч, найчастіше і вирішує людина в практичній діяльності.

Уперше в науку поняття «дивергентне мислення» увів 1967 року Дж. Гілфорд. Він указав на принципові розбіжності між двома розумовими операціями: конвергенцією і дивергенцією. Дивергентне мислення визначається ним як «тип мислення, що йде в різних напрямках» [4].

Основою для концепції Дж. Гілфорда стала його кубоподібна модель структури інтелекту (SOI – *structureo ftheintellect*): матеріал × операції × результати [2].

Для дослідження дивергентного мислення істотне значення мають теоретичні положення Л. Я. Дорфмана, у яких сформовано основні його характеристики:

1. Цілісність і системність.
2. Здатність коригувати свою діяльність залежно від ситуації.
3. Інноваційність, потреба пошуку нових підходів у вирішенні завдань.
4. Критичність.
5. Здатність до самовизначення в ситуації невизначеності, володіння інформацією, що дозволяє орієнтуватися в потоці інформації.

Дивергентний тип мислення дослідник пов'язував із породженням багатьох вирішень проблемної ситуації на основі однозначних

вихідних даних, вважаючи, що саме воно є «серцевиною», «ядром» дивергентного мислення.

На основі отриманих результатів учений виокремив чотири параметри дивергентного мислення:

- продукування незвичайних відповідей;
- спроможність виділяти функцію об'єкта і прогнозувати його нові застосування;
- спроможність продукувати різні ідеї в нерегламентованій ситуації;
- змінювати форму відображувального об'єкта, щоб виявити в ньому нові ознаки і можливості його застосування [1].

На основі здійсненого дослідження було підтверджено, що дивергентне мислення характеризується такими ознаками, як:

- здатність виявляти і формулювати сутність проблеми;
- самостійно генерувати якомога більшу кількість ідей;
- виявляти здатність до продукування різних думок;
- здатність розв'язувати проблеми шляхом аналітико-синтетичних операцій.

Формування дивергентного мислення пов'язано зі здатністю студентів оперувати репродуктивними та продуктивними уявленнями. Науково-педагогічним працівникам важливо регулярно виховувати в студентів уміння вольовим чином свідомо обумовлювати в собі ці уявлення, а це потребує значних зусиль, психологічної та інформаційної підготовки.

Важливо, щоб ці уявлення охоплювали узагальнення, порівняння, аналогії, аналіз, синтез. Спершу в мисленні студентів здійснюється процес схематизації, у результаті чого в них виникає уявлення про варіанти та способи вирішення завдання, набування індивідуальних ознак і деталей подолання проблеми.

Наступний шлях у дивергентному мисленні студента – це створення типових уявлень і образів, коли вони поступово із конкретних стають наглядними, творчими і призводять до виникнення уявлень, художньо-естетичних образів і можуть мати значні властивості творчого мислення.

Для розвитку у студентів дивергентного мислення необхідно теоретико-практичні завдання творчого й іншого характеру візуально уявити, створити зоровий образ, асоціацію, можна зоровий образ перевести в слуховий, який краще створити для успішного виконання творчого завдання. Студентам необхідно створити спокійні умови для виконання творчого завдання, зняти нервову напругу, зосередитись на творчому завданні і пошукати нових варіантів виконання творчого

завдання. Стимулом може бути спокійна музика, спокійне світло, зняття блокади з мислення, його розкріпачення, зняття стресу, насолода творчістю. Не треба обмежувати студента у часі, просторі, фіксувати всі думки, ідеї.

Для розвитку дивергентного мислення освітнє середовище повинно забезпечувати час і ресурси; розвиток компетентності; конструктивність зворотного зв'язку, що фокусується на певній роботі чи завданні; заохочення атмосфери; упровадження змішаних стилів роботи для групової взаємодії; заохочення ризику; вільний вибір завдань; передбачення винагороди за досягнення чи для заохочення додаткової дії, але такої, яка підтримує внутрішню мотивацію, а не контролює поведінку. Проте підвищений контроль за дією є перешкодою дивергентному мисленню внаслідок посилення чинників стресу.

Для формування відповідного освітнього середовища, з метою розвитку в студентів дивергентного мислення, науково-педагогічним працівникам необхідно:

- не пригнічувати інтуїцію студента, а заохочувати за спробу використати інтуїцію й спрямовувати на подальший логічний аналіз висунутої ідеї;

- формувати у студентів упевненість у своїх силах;

- спиратися в процесі навчання на позитивні емоції, оскільки негативні емоції пригнічують прояв креативності;

- стимулювати студентів до самостійного вибору цілей, завдань і засобів їх рішення;

- не допускати формування конформного мислення, боротися з орієнтацією на думку більшості;

- розвивати уяву і не пригнічувати схильність до фантазування;

- формувати чутливість до суперечностей, оскільки вони є джерелом нових питань і гіпотез;

- частіше використовувати завдання відкритого типу, де відсутнє одне вирішення;

- застосовувати проблемні методи навчання, які стимулюють установку на самостійне відкриття нового знання;

- заохочувати прагнення бути собою, слухати своє «Я», виявляти свою пошану й увагу до кожного студента.

Середовище, у якому дивергентне мислення було б актуальним, повинно мати високий ступінь невизначеності, потенційної багатоваріантності й принципової незавершеності. Невизначеність мобілізує тих, хто навчається, на активний пошук власних орієнтирів, а не на пасивне прийняття готових. Багатоваріантність забезпечує можливість

їх пошуку, незавершеність стимулює розвиток уяви, фантазії, проєктивних початків.

Відповідне освітнє середовище повинне мати великий ступінь свободи. Свобода є специфічною формою активності. Однак освітнє середовище повинно не тільки забезпечувати свободу для реалізації й розвитку творчих здатностей особистості, але й сприяти подоланню внутрішньої несвободи тих, хто навчається.

Педагогічна практика свідчить, що робота в групі є ефективним інструментом розвитку дивергентного мислення серед студентів. Як відомо, присутність інших підсилює мотивацію кожного учасника до опанування певними нормами і принципами, стратегією та стилем поведінки.

Дивергентне мислення актуалізується та розвивається лише тоді, коли це дозволяє навколишнє середовище. Тому важливим етапом у формуванні дивергентного мислення студентів у процесі професійної підготовки є своєчасне виявлення неприродних бар'єрів розвитку особистості (схильність до конформізму; прагнення бути подібним до інших людей, не відрізнитися від них своїми судженнями і вчинками); боязнь бути «білою вороною», видатися нерозумним і смішним у своїх судженнях; боязнь бути надто екстравагантним у своєму неприйнятті та критиці чужих думок; недостатня розвинутість індивідуального творчого потенціалу; відсутність потреби впроваджувати нове; боязнь помсти іншої людини, чия позиція критикують; особистісна тривожність, невпевненість у собі, негативне самосприйняття (Я-концепція), що характеризується заниженою самооцінкою особистості, небажанням висловлювати свої ідеї; ригідність (негнучкість) мислення і прагматизм оптимальної організації креативних процесів.

Подолання таких бар'єрів у навчанні повинно стати одним із педагогічних завдань, а процес подолання психологічного бар'єру може розглядатися як педагогічний засіб формування дивергентного мислення студентів, що сприяє розвитку їх професійної компетентності.

Важливою складовою для розвитку дивергентного мислення студентів є створення відповідних умов для навчання: надання зразка для наслідування; відсутність правил, які регламентують дії тих, хто навчається, їхні думки, шляхи пізнання; надання їм волі й самостійності; можливість вільно творчо розвиватися; наявність значної інформаційної бази, що забезпечує одержання всіх необхідних відомостей; стійка мотивація майбутньої професії; особлива, незвична для навчального процесу, але не відволікаюча атмосфера; організація креативної команди; забезпечення довіри й упевненості; відкритість;

тактовність; колективне вирішення проблеми (без взаємної конкурентної боротьби) тощо.

Важлива педагогічна умова щодо розвитку дивергентного мислення студентів – безперервність, тяглість і залучення студентів до активного освітнього середовища, до самостійного управління творчим процесом.

Для залучення студентів до широкого використання дивергентного мислення рекомендується застосовувати пізнавальні завдання пошукового характеру.

Щоб творчий потенціал дивергентного мислення студентів досяг максимального рівня розвитку, необхідно завдання, які стоять перед ними, мали не випадкову сукупність, а систему зростаючих труднощів, індивідуалізовану залежно від можливостей тих, хто навчається. Принцип зростаючих труднощів може іноді порушуватися несподіваним пред'явленням оригінальних завдань підвищеної складності, спрямованих на раптове осяяння (інсайт) і тому особливо сприятливих для творчого розвитку. Доволі ефективним буде ініціювання студентами самостійного вибору подібних завдань.

Висновок. Отже, освітній процес, який спрямований на розвиток дивергентного мислення студентів, дає змогу кожному студенту на будь-якому освітньому рівні не тільки розвинути початковий творчий потенціал, а й сформуванати потребу в подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку, сформуванати об'єктивну самооцінку. Із погляду гуманістичних позицій розвитку системи освіти, як частини соціальної системи суспільства, головною є орієнтація на розвиток особи й освоєння базової гуманітарної культури.

Перспективні напрями дослідження вбачаються у вивченні, аналізі та систематизації психологічних аспектів педагогічного та організаційно-управлінського впливу на формування дивергентного мислення в учнів старшого шкільного віку та учнів з особливими потребами.

1. Дорфман Л. Я. Дивергентное мышление и дивергентная индивидуальность: ресурсы креативности / Л. Я. Дорфман // Ежегодник РПО. – М., 2002. – Т. 8. – Вып. 1. – С. 121–128.

2. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 1999. – 368 с.

3. Amabile T. M. Creativity in Context. Boulder, CO: Westview Press, 1996. – 324 p.

4. Guilford, J. The nature of human intelligence / J. Guilford. – New York: Graw Hill. – 1968. – 334 p.

5. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to be Creative / Ken Robinson. WileyIndia Pvt. Limited. – 2011. – 232 p.

Жидацкий Ю. Ц. Психолого-педагогические аспекты формирования дивергентного мышления в студентов

Раскрыты проблемы развития высшего образования в условиях «интегрированной революции».

Проанализированы современные проблемы развития дивергентного мышления у студентов.

Предложены основные подходы формирования образовательной среды высшего учебного заведения для развития в студентов дивергентного мышления.

Ключевые слова: *дивергентное мышление, нелинейность, развитие представления, обратная связь, свобода, образовательная среда.*

Zhydetskyu J. C. Psychological and educational aspects of divergent thinking in students

The article deals with the problems of higher education in the «Integrated revolution». Analyses the current problems of divergent thinking in students. The basic principles of forming educational environment institution of higher education to develop students' divergent thinking.

An important component for the development of students' divergent thinking is to create the right conditions for learning: providing role model; lack of rules governing the actions of students, the course of their thoughts, ways of knowing; giving them freedom and independence, the ability to creatively develop freely; the large information base that ensure all necessary information, motivation stable future profession; special, unusual for the learning process, but not distracting atmosphere; organization of the creative team; ensure trust and confidence; openness; tact; collective resolution of problems (without mutual competition) and so on.

Important pedagogical condition for the development of divergent thinking students – continuity and engaging students in active learning environment, to self-control the creative process.

To attract students to the wide use of divergent thinking tasks recommended informative character search. To creativity divergent thinking of students reached the maximum level of development necessary task facing them, were not a random set, while the problems of increasing difficulty individualized depending on the capabilities of students.

The principle of increasing difficulties can sometimes be violated unexpected sight of the original objectives of increased complexity, designed for sudden insight (insight) and is therefore particularly conducive to creative development

Key words: *divergent thinking, non-linearity, the development of an idea, feedback, freedom, educational environment.*

Стаття надійшла 19 червня 2014 року